

Litteratur.

1. Ture Hederström, *Fornsagor och Eddakväden i geografisk belysning med inledande namnundersökningar. Del I. (Norstedt & Söner, Sthlm 1917).*

Gränsområdet mellan saga och historia har under innevarande århundrade fått ny belysning genom de framsteg, som gjorts av arkeologien och namnforskningen. I Sverige ha Knut Stjerna, Henrik Schück och Birger Nerman till ny behandling upptagit Beowulfkvädets och Ynglingatals halft mytiska, halft historiska uppgifter om svenska konungar och därmed fört vår historia flera århundraden tillbaka i tiden. De gamla sägnerna ha på de sista åren funnit åtskilliga nya uttolkare och man har sökt att geografiskt och arkeologiskt fastställa fakticiteten i deras uppgifter.

Ett intressant inlägg i denna diskussion från en man utom de yrkeslärdes krets föreligger i det arbete, vars titel här ovan angivits. Ture Hederström var lantbrukare men hyste från ungdomen en varm kärlek till vår fornlitteratur. Han var länge bosatt i närheten av Bråviken i Östergötland och ägde en noggrann topografisk kännedom om denna trakt. Hans sago-historiska forskningar kommo därför att röra händelser, som med större eller mindre sannolikhet kunna lokaliseras till Östergötland.

Det genom dr. B. Nerman efter författarens död utgivna häftet inrymmer två undersökningar, den ena om Norrköping, den andra om Bråvallaslaget. I fortsättningen väntas uppsat-

ser om Hervararsagan, Eddasången om Helge Hjorvardsson och Eddasångerna om Helge Hundingsbane.

Norrköping omtalas enligt Hederström i det isländska Sq-gubrot under namnet *Bravik*. I Olov helges saga förekommer orten såsom *Barvik*.

På intetdera stället anges emellertid, om Bravik—Barvik är en ort eller en havsvik. Den förra möjligheten föreligger visserligen, men Hederström torde knappast ha uppvisat sannolikheten därav (sid. 3 och 32). När det hos Snorre berättas, att konungarna Olov och Anund efter slaget vid Helgaå seglade österut längs Sveakonungens väjde och en afton lade till vid Barvik, varifrån en stor del av Sveahären om natten seglade vidare österut längs landet, så torde med fasthållande av att öster här är lika med norr, rastplatsen vara att söka vid Bråvikens mynning. När det sedan säges, att Olov sände sina skepp österut till Kalmar, så måste på en eller annan punkt en missuppfattning föreligga hos Snorre. Saxo talar om det krigståg, som slutade med Bråvallaslaget, såsom "bellum bravicum" och Hederström finner det självklart, att denna ofred uppkallats efter den huvudort, utanför vilken slaget hölls, men icke efter en havsfjärd. När det gäller en drabbning, som väsentligen utkämpades till lands, har ju denna uppfattning åtskilligt för sig.

Däremot kan den av Hederström uppmärksammade medeltida Olovskulten i Norrköping och dess omnejd ej betraktas som bevis för, att konung Olov rätt länge vistats i Bravik. Olovskulten är för utbredd i Sverige för att stödja detta antagande. Därmed bortfaller också ett viktigt bevis för Hederströms uppfattning, att Norrköping redan vid medeltidens ingång var en icke obetydlig köping. Ty denna uppfattning stödes på, att samhället "tämligen länge" förmådde hysa konung Olov med hans leding. Emellertid synes det alls icke omöjligt, att en ort Bravik legat på den plats, där Norrköping nu är beläget, även om den ej spelade någon större roll i forntiden. Hederström anser, att Söderköping fått sitt

namn efter sitt läge i förhållande till det postulerade äldre Bravik. Emellertid synes mig hela hans bevisföring endast antyda en möjlighet — Schnittgers hypotes om att Norrköping och Söderköping fått sina namn på grund av sitt läge i förhållande till Tingstad har ingalunda störtats i och med Hederströms hypotes. A. Nordén söker ge arkeologiska bevis för, att Norrköping är äldre än Söderköping, vilka dock behöva stärkas.

Med anledning av de gamla namnen Bravik, Branäs, Brabo, Bravöller, alla kring Motala ströms nedre lopp, antager författaren, att ån här burit namnet Bra (Brå). Detta är ju också ganska sannolikt. *Bråvallarna* äro då ängsvallarna på ömse sidor om *Brå* från dess avlopp ur Glan till dess utlopp i Bråviken. När vi tala om Bråvallaslaget, är det alltså icke fråga om ett uppdiktat namn, som Bugge antagit. Hederström söker vidare indentifiera en del namn, som förekomma i Bråvallasagan. *Eyrasund*, där kung Ring med sin hird och västgötarna red förbi på väg väster ut till skogen Kolmark (Kolmården), som skiljer Svitjod och Östergötland, är enligt H. att finna i Örsundaån, som före landhöjningen utgjort ett sund. Mindre lyckligt är däremot Hederströms antagande, att de 7000 saksare, som uppgivas ha anslutit sig till danerna, skulle vara öläningar. En dylik "tolkning" förbiser, att den historiska kärnan i berättelsen om Bråvallaslaget säkerligen är ganska obetydlig och att detaljerna äro diktade och ej kunna vare sig tolkas eller förtolkas såsom historiska fakta. Man får ej gå tillväga, som om man framför sig hade ett historiskt dokument från låt oss säga 700-talet (eller 812, enl. Hederström), när man operar med sägner från 1000- och 1200-talet.

Werundia hos Saxo tolkar H. som Vermdö på grund av det senare namnets förekomst i en handling 1390 under formen *Værundö* (S. R. P. n:o 2488) S. R. P. = Svenska Riksarkivets Pergamentbref, och i ett brev från kardinalkollegiet 1466 under formen *Werendhö*. Det första citatet är emellertid falskt: i S. R. P. n:o 2488 står *Wöremdö*, och kardinal-

kollegiets namnform torde ej ha vitsord mot de många tidigare belagda formerna med *Vermdö*. Därmed förfalla också H:s resonnemang på denna punkt.

Jag förbigår här det mycket omdebatterade namnet *Vatá*, som H. tror sig kunna hänföra till en liten bäck nära Eksunds station. Att anföra förmodade fynd av gamla hästskor som bevis för, att ett slag här stått, lönar sig ej redan på den grund, att hästskor ej voro i bruk på den tid, till vilken Bråvallaslaget förlägges.

Harald Hildetand var enl. Hederström en östgötakonung och blev efter slaget vid Bråvallarna begravnen i Ledberg (Saxos Lethra), där ännu en väldig hög vid kyrkan utmärker hans gravplats. Det vore givetvis av högsta intresse att få denna hög undersökt, även om den förmodligen skulle komma att visa sig ett par århundraden äldre än Hederström förmodar.

Att Hederström sökt fästa ett kunganamn vid Ledbergshögen är ju ej att förvåna sig över. Det har nästan blivit en sport bland yngre arkeologer att namnfästa mera betydande gravar och gravfynd. Jag vill som exempel anföra docenten G. Ekholms uppsats i *Upplands Fmfs. Tidskr.* XXXII om "Hjälmgraven vid Ultuna". Förf. söker leda i bevis, att Ultunagraven hör nära ihop med Vendelgravarna, men att den förra är något äldre. Den torde tillhöra dynastiens grundläggare Ivar Vidfamne. Härtill må först anmärkas, att vid Ultuna ha anträffats flera gravar med rika vapenfynd, alltså förmodligen tillhörande Ivar Vidfamnes släktingar!? Därnäst bör betonas, att den kronologiska bevisföringen är otillfredsställande. Det säges, att "svärdsfästet från Ultuna visar stor likhet med ett dylikt från Vendelgraven I, men skiljer sig från detta genom en något enklare flätornamentik, vilken enligt Salin tyder på ett äldre stilistiskt utvecklingsstadium". I verkligheten vågar Salin på grund av brist på material ej träffa ett avgörande i denna fråga. Men även om Ultuna-graven vore äldre än Vendelgraven I, så betyder detta ej, att den innesluter Vendelättens stamfader. Ty Vendelgraven nr XII är otvivelaktigt äldre

än nr I och jämväl äldre än Ultunagraven. Hypotesen är misslyckad och utgör en varning mot de alltför lösliga kombinationer, som börja frodas i vissa kretsar.

Hederströms bok visar, att dess författare ägde fantasi och kombinationsförmåga, båda synnerligen viktiga egenskaper för en vetenskaplig forskare, men tillika något för stor hänsynsfullhet mot egna älskningsteorier.

T. J. A.

2. "En bok om Värmland" och en föregiven stavkyrka.

I den vackra publikationen *En bok om Värmland* förekommer en avdelning: *Kyrkliga minnesmärken i Värmland* av Helge Kjellin. På tal om förekomsten av stavkyrkor i landskapet, sid. 360, 361, omnämns på ett par rader lämningarna av den i alla avseenden synnerligen viktiga Blomskogs stavkyrka, de enda inom Värmland hittills anträffade. Därefter fortsätter författaren: "Genom litterära hänvisningar har Ekhoff¹ också trots sig kunna påvisa att stavkyrka skall hava funnits i Lysvik och Kila. Däremot har han alldeles förbisett Stavnäs, vars namn likväl redan det ger en viss hänvisning, och där beskrivningen på kyrkan — hos Rhyzelius och Djurklou² — tydligt anger stavkonstruktion".

Härvid må anföras. Det förstnämnda påståendet — att namnet Stavnäs skulle giva en viss hänvisning på kyrkans egenskap av stavkyrka — är fullkomligt oriktigt. Och av flera skäl.

Frågan är visserligen ännu ej fullständigt utredd, men man kan dock säga, att våra kyrkor på landsbygden bära som regel namn av den gård, på vars grund de blivit uppförda, eller ha namn erinrande om en fordomtima kultplats eller sam-

¹ *Svenska stavkyrkor*, Stockholm 1913—16. Not av docenten Kjellin.

² G. Djurklou, *Antiquitetsintendentens berättelse öfver en resa i Värmland 1867*, handskr. i Vitterh. Hist. och Antikv. Akademien. Not av docenten Kjellin.

lingsplats för annat ändamål t. ex. handel, rättsskipning eller dylikt. Såsom sällsynta undantag efter ett helgon, till hvilket den stått i ett alldeles särskilt förhållande. Botkyrka efter d. h. Botvid. Något så tillfälligt som kyrkans byggnadsmaterial kan förvisso aldrig tänkas hava spelat in vid kyrkans namn. Vi hava visserligen (på Gotland) en "Stenkyrka", en "Stenkumla" och en "Träkumla", men ingen med hithörande förhållanden någorlunda förtrogen torde falla på den tanken att söka härleda namnen från dessa kyrkors material, vilket särskilt vid den stenbyggda Träkumla skulle te sig egendomligt nog.

Vidare har ordet stav ej något att göra med medeltidens stavkyrkor. Söderwalls *Ordbok över Svenska Medeltidsspråket* upptager *staver* ej i någon förbindelse med en byggnad eller del därav. Slutligen har jag i min ovannämnda bok, sid. 17—19, utförligt redogjort för betydelsen av benämningen stavkyrka i Sverige och Norge samt visat, att namnet är av mycket ungt datum, att det i sistnämnda land ännu ej användes i slutet av 1500-talet, att det därstädes uppkom antagligen först efter mitten av 1600-talet samt att terminologien beträffande ifrågavarande byggnadssätt var mycket vacklande under 16- och 1700-talen.

Att med hänsyn till nu påpekade förhållanden namnet *Stavnds* för mig ej kunde innebära någon hänvisning torde vara lätt att inse.

Lika litet överensstämmande med verkliga förhållandet är det andra påståendet, att beskrivningen av kyrkan hos Rhyzelius och Djurklou "tydligt angiver stavkonstruktion". Beskrivningen i antikvitetsintendentens berättelse lyder: "Så långt man eger någon kunskap om sockenkyrkan har hon varit af träd och beskrives af Rhyzelius såsom liten och mörk utan fönster, hvilka ersättas af $\frac{1}{2}$ aln långa och $\frac{1}{4}$ aln breda gluggar under takfoten, hvarför ljus uti gamla jernlycktor här måste beständigt nyttjas vid gudstjensterna. År 1631 lades nya sylvlar och tillbyggdes tornet, och 1672 hade kyrkan flera små-

torn utom detta. Denna beskrifvning förer tanken på de norska stavkyrkorna och möjligtvis har den gamla kyrkan här varit en snarlik byggnad“.

Som synes, finnes i denna beskrifning ej ett enda drag, som även med mycket god vilja kan tydas som angivande en stavkyrka. Att kyrkan var liten och mörk med små fönstergluggar högt upp på väggarna under takfoten kan ju ej sägas särskilja den från en vanlig timmerkyrka från äldre tider. Syllar äro, som bekant, ej något kännetecknande för stavkyrkor, utan finnas likafullt i timmerkyrkor och nya syllars inläggande omtalas mycket ofta i kyrkornas räkenskaper. Antikvitetsintendentens löst framkastade förmodan angående likheten eller släktskapen med de norska stavkyrkorna har ju ej något att betyda i detta sammanhang.

Under materialsamlandet till stavkyrkoarbetet tog jag naturligtvis del av antikvitetsintendentens nu ifrågavarande berättelse, men fann då liksom nu ingen som helst anledning att i kyrkan se en stavkyrka. Då emellertid i docenten Kjellins uppsats jämte Djurklou även citeras Rhyzelius, och då i dennes tryckta arbeten Stavnäs ej omnämnes, tillskrev jag docenten Kjellin med förfrågan vad som med citatet avsågs. I benäget svar erhöll jag meddelande, att härmed åsyftades ett i Karlstads stifts- och läroverksbibliotek befintligt manuskript av Rhyzelius, "Verml. eccles.", men att förf. ej läst detsamma. Detta var ock, åtminstone beträffande Stavnäs, säkerligen onödigt, enär Djurklou, i händelse manuskriptet innehållit något, som kunde tyda på stavkonstruktion, förvisso ej underlåtit att omnämna detsamma. Då även Fernow (*Beskrifning öfwer Wärmeland*, Götheborg 1773) och Hammarén (*Carlstads stifts herdaminne* 1847) angående Stavnäs ej innehålla något utöver Rhyzelius' härovan av antikvitetsintendenten återgivna beskrifning och någon annan äldre beskrifning, så vitt jag vet, ej är känd, finnes förvisso, som jag redan framhållit, ej den ringaste anledning misstänka att Stavnäs varit en stavkyrka.

Då docenten Kjellins uppsats är intagen i *En bok om*

Värmland och således närmast vänder sig till vänner af Värmlands kultur och konst, synes det hava varit på sin plats, om därstädes med ett par ord omnämnts, att i mitt ovannämnda stavkyrkoarbete sid. 24—26 och 298—306 finnes utförlig beskrivning och uppmätning av Blomskogs stavkyrka jämte avbildningar ej allenast av det år 1866 av antikvitetsintendenten påträffade portalöverstycket (det enda, som finnes avbildat i docenten Kjellins uppsats) utan även av de övriga — år 1902 genom synnerligt tillmötesgående av församlingens kyrkoherde och av sockenmännen — ur den nuvarande kyrkans västra vägg uttagna delarna, samt rekonstruktion av den ståtliga portalen. Blomkogs stavkyrka är dock i viss mening Värmlands märkligaste kyrkliga minnesmärke liksom det är det äldsta vi tillsvidare känna inom landskapet.

Emil Eckhoff.